

pregledno izvorno znanstveno delo
prejeto 1998-11-21

UDK 329.73(450.361=863)"1848/1849"
329.73(497.4/5 Istra)"1848/1849"

LETO 1848 IN PROCES FORMIRANJA NACIONALNE ZAVESTI PRI TRŽAŠKIH IN ISTRSKIH SLOVENCIH

Salvator ŽITKO

Pokrajinski muzej Koper, SI-6000 Koper, Kidričeva 19

IZVLEČEK

Prispevek obravnava začetke formiranja nacionalne zavesti pri tržaških in istrskih Slovencih v letu 1848/49, ki se kažejo predvsem v delovanju "Slavjanskega društva" ter izdajanju listov "Slavjanski rodoljub" in "Jadranski Slavjan". Ob Blažirjevem delovanju in kontaktiranju z zmernejšo frakcijo italijanske liberalne stranke v Trstu, že zaznavamo tudi prve poskuse slovanskega nacionalnega gibanja proti italijanskemu nacionalnemu pravu na eni in germanizacijskemu pritisku na drugi strani.

Borbo za nacionalno in državno-pravno pripadnost Istre je pogojevalo obračunavanje med italijanskim in nemškim nacionalizmom, zlasti pa prizadevanja italijanskih irredentistov za nacionalno in jezikovno spojitve z Italijo. Pri svojih poskusih v dunajskem parlamentu, da se v Istri v upravi in šolah prizna izključno italijanski jezik, so naleteli na odpor vlade, obenem pa je to izzvalo globok odpor istrskih Slovencev in Hrvatov, ki so že kazali določeno stopnjo narodnostne prebujenosti.

Ključne besede: ustava, nacionalna pripadnost, Trst, Istra, nacionalizem, jezik, društva, Slavjansko društvo

IL 1848 ED IL PROCESSO DI FORMAZIONE DELLA COSCIENZA NAZIONALE PRESSO GLI SLOVENI DI TRIESTE E DELL'ISTRIA

SINTESI

Il contributo tratta le origini della coscienza nazionale presso gli sloveni di Trieste e dell'Istria nel 1848/49, che trova espressione, soprattutto, attraverso l'attività del "Slavjansko društvo" e la pubblicazione dei giornali "Slavjanski rodoljub" e "Jadranski Slavjan". Accanto all'attività di Blažir ed ai suoi contatti con la frazione più moderata del Partito Liberale Italiano di Trieste, si registrano già anche i primi tentativi del movimento nazionale sloveno di opporsi al diritto nazionale italiano da una parte e alla pressione germanizzatrice dall'altra.

La lotta per l'appartenenza nazionale e giuridico-statale dell'Istria caratterizzava il confronto tra i nazionalismi italiano e tedesco, e soprattutto l'impegno degli irredentisti italiani per giungere all'unione nazionale e linguistica con l'Italia. I loro tentativi al parlamento di Vienna volti a far sì che l'italiano fosse l'unica lingua riconosciuta nell'amministrazione e nelle scuole dell'Istria, trovarono l'opposizione del governo e provocarono, contemporaneamente, la forte resistenza degli sloveni e dei croati dell'Istria, che già mostravano un certo grado di risveglio nazionale.

Parole chiave: costituzione, appartenenza nazionale, Trieste, Istra, nazionalismo, lingua, società, Slavjansko društvo

UVOD

V celotnem procesu oblikovanja nacionalne zavesti, idej in programov je bila v etnično mešanem okolju Istre in Trsta ena osnovnih značilnosti ta, da so na ta gibanja v veliki meri vplivali zunanji faktorji oziroma nacionalna in politična gibanja pri matičnih narodih. Na razvoj italijanskega nacionalnega gibanja v Istri so deloma vplivala že prosvetljenska načela druge polovice 18. stoletja, v večji meri pa burna politična dogajanja na prelomu 18. v 19. stoletje v času napoleonskih vojn, oziroma začetka italijanskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja (karbonarstvo in mazzinijanstvo). Proces formiranja nacionalne zavesti pri Italijanih je imel do leta 1848 ugodnejše pogoje kot pri istrskih Slovencih in Hrvatih, vendar je bil omejen v glavnem na mestna področja.

Nacionalno vprašanje se je tu, tako kot v drugih podobnih srednjeevropskih okoljih, pojavilo kot sopotnik narodnostne pripadnosti in socialnega položaja: večinoma italijansko govoreče meščanstvo se je uveljavilo z meščanskimi poklici, obvladovalo proizvodna sredstva in promet, postalo lastnik nepremičnin in veleposesti ter dalo pečat političnemu zastopstvu in upravi.

Prevladujoč vpliv v mestih je imela drobna buržoazija, ki so jo sestavljali predvsem trgovci, pomorci, lastniki ladij in ladjedelnici, obrtniki in mali posestniki. Sledil jim je številčno še redkejši sloj veleposestnikov in zakupnikov večjih obdelovalnih površin, od katerih jih je večji del pripadal plemiškemu sloju in nazadnje tanek sloj izobraženstva, ki je bilo politično in idejno najbolj zrelo in je predstavljalo udarno silo v nacionalnem gibanju.

Neposredno pred letom 1848 so pobudniki italijanskega nacionalnega gibanja v Istri težili k prosvetljevanju in vzgoji prebivalstva pa tudi k premestitvi upravnega in političnega središča iz Pazina v Koper ter oblikovanju deželnega predstavništva. Pazina, v katerem je bil takrat sedež Istrskega okrožja in centralne avstrijske oblasti že od leta 1825, Italijani niso priznali za glavno mesto pokrajine, saj je bil po prebivalstvu preveč hrvaški. Istra je bila v gospodarskem in kulturnem pogledu dejansko mnogo bolj vezana na Trst in Reko kot pa na Pazin. Čeprav je imel Trst lastno upravo neodvisno od Istre, je bil zanjo osrednje tržišče in ekonomsko središče, kjer so tisoči Istranov našli delo v različnih gospodarskih panogah, vzhodna Istra pa je v veliki meri gravitirala k Reki, čeprav je bilo tudi tamkajsnje prebivalstvo, ki se je ukvarjalo s pomorstvom, pogosto s posli vezano na Trst.

Na hrvaško Istro je že pred letom 1848 vplival

predvsem ilirizem, čeprav le-ta še ni oblikoval jasnega programa o zedinjenju Istre s Hrvaško. Kljub temu je ilirizem v srednji in vzhodni Istri že zelo zgodaj našel nekaj somišljenikov, vsekakor pa je Ljudevit Gaj v svoje načrte vključil tudi Istro, ker je bil prepričan, da se morajo za uresničitev njegovih ciljev vključiti tudi istrski Hrvati in Slovenci.

V tržaškem političnem življenju pred letom 1848 je ob Kandlerjeví avtonomistični struji delovala še liberalno - romantična struja okrog revije "La Favilla", ki je bila protiaustrijsko usmerjena obenem pa je bilo v njej že zaznati republikanske in demokratske ideje. Še leta 1846 je Favilla kot prenoviteljica nacionalne zavesti Trst imenovala "združenje treh mejnih narodov" in s simpatijami zapisala, kako v mestu složno živijo različni narodi, predvsem pa izražala simpatije do Slovanov, še posebej do Slovencev, ter se je ukvarjala z njihovo zgodovino, književnostjo in gibanjem za kulturni preporod. Seveda uredniki in sodelavci Faville niso bili nikakršni panslavisti, toda kot mazzinijanci so bili privrženci ideje o prihodnjem "združevanju evropskih narodov in neodvisnih republik" ter predvidevali, da bo slovansko gibanje sčasoma politično dozorelo in se bo priključilo italijanskemu nacionalnemu gibanju v skupni borbi proti Avstriji.

Navedena problematika je dokaj izčrpno obdelana zlasti v italijanski, nekoliko manj v hrvaški in precej bolj pomanjkljivo v slovenski historiografiji. Med temeljnimi je zlasti delo Schiffrejerja, (1978) Apiha (1958) in Vivan-teja (1912), za istrsko zgodovino tega obdobja pa Benussija (1927) ter C. de Franceschija (1926). Obširnejši oris tržaških dogodkov v letu 1848 dajeta Stefani (1949) in Kandler v reviji "L'Istria".

Med hrvaškimi avtorji so navedeno problematiko obravnavali Milanović (1967), Stulli (1984), Beuc (1975), Bartolić (1948), Rojnić (1949) in v novejšem času Strčić (1994).

V slovenskem zgodovinopisju se širše problematike tega obdobja dotika Prijatelj (1955, I), Lončar (1909), Novak - Zwitter (1945), sicer pa se je z ožjim območjem Istre ukvarjal Vilhar (1953), Kramar (1991), Pahor (1965) in Granda (1989).

POLITIČNO IN KULTURNO DELOVANJE TRŽAŠKIH SLOVENCEV V OKVIRU "SLAVJANSKEGA DRUŠTVA"

Središče celotnega političnega delovanja tržaških in istrskih Slovencev ter Hrvatov je v letu 1848/49 postal Trst. Ob izbruhu italijanskega nacionalizma v prvi polovici leta 1848 in prevladi zmerne avtonomistične struje pod Kandlerjevim vodstvom,¹ se je v mestu 23. oktobra

¹ V svojih stališčih, ki jih je utemeljeval predvsem v reviji "L'Istria", je Kandler sicer poudarjal italijanstvo Trsta, vendar iz ekonomskih razlogov nikakor ni bil proti Avstriji. Zavzemal se je le za nekoliko modernizirano avtonomijo Trsta in večjo veljavo italijanskega jezika. Tržaški občini bi morala biti zagotovljena kar najbolj široka upravna avtonomija, potrebna za nacionalni razvoj in politično združenje z zalednimi pokrajinami, med katerimi je imel v mislih tudi Istro (Kandler, 1848a); obširnejši oris tržaških dogodkov v letu 1848 v delu Stefani (1949).

1848 formiralo "Slavjansko društvo", ki je štelo okoli 300 članov. Po mnenju nekaterih italijanskih zgodovinarjev ni šlo za asociacijo okoliskega slovenskega prebivalstva, ki je bilo še v veliki meri nacionalno neosveščeno, temveč za zvezo avstrijsko usmerjenih meščansko birokratskih - trgovskih skupin širšega balkanskega prostora oziroma slovanskega dela monarhije, saj so bili člani društva po navedbah lista "Osservatore Triestino" razen Slovencev, Hrvatov, Ilirov in Srbov še Čehi in Poljaki (Osservatore Triestino, 14. 12. 1848; Schiffrer, 1978, 141). List tudi poroča, da je društvo takoj zavzelo pozicije avstrijskega lojalizma, saj so na otvoritveni skupščini v tržaškem "Tergesteju", ki je bil tudi sicer shajališče trgovskih krogov, slavili novega cesarja Franca Jožefa in peli avstrijsko himno. Na stenah sta sredi girland s slovanskimi trobojnicami visela portreta Franca Jožefa in Josipa Jelačiča, govorniki pa so v svojih nagovorih poudarjali, da se je 60.000 Slovanov bojevalo proti Italijanom na lombardskih bojiščih (Schiffrer, 1978, 141).

Precej drugačno oceno o tržaškem "Slavjanskem društvu" prinaša list "Slovenija" z dne 15. decembra 1848. Iz Macunovega dopisa povzemamo, da se je društvo ustanovilo 23. oktobra in se naslednjega dne nastanilo v "Tergesteju". Društvu je nekaj mesecev predsedoval pesnik J. V. Koseski, duša društva pa je bil dejansko vse do prerane smrti Ivan Cerer; pod njegovim vodstvom se je povzpelo na 336 članov, med njimi je bilo 22 oficirjev in 130 zunanjih članov. Društvo je nekaj časa izdajalo svoj časopis "Slavjanski rodoljub" in kot beremo v 2. številki časopisa je "razen političnega namena Slavjansko društvo tudi čitalnica in kazino, kar je v skladu s cesarskim ukazom 17. marca 1849 glede društev" (Slavjanski rodoljub, 2, 1849).

Mesečnik "Slavjanski rodoljub", ki je začel izhajati marca 1849, je bil slovensko - hrvaški list, prinašal pa je prispevke društvenih članov, se zavzemal za pritegnitev Istre v skupno avstrijsko carinsko ozemlje, opisoval odnose tržaških Slovencev do mesta ter se boril za slovenske šole v mestni okolici in za uradovanje v slovenskem jeziku.

"Slavjanski rodoljub" ni dolgo živel, saj je že v 5. številki napovedal, da bo kmalu prenehal izhajati. Urednik I. Cerer je bil prezaposlen, zato je predlagal društvu, da namesti in plačuje samostojnega urednika, ki bi se lahko posvetil samo listu, k temu pa ga je v veliki meri silila tudi bolezen. Dejansko je kmalu zatem umrl za kolero, list pa je prenehal izhajati avgusta 1849 (Pri-

jatelj, 1955, 200).

Za Cererjem je društvu, ki je zašlo v krizo, vnesel novega duha duhovnik in nadzornik slovenskega ljudskega šolstva v Trstu, koroški Slovenec Simon Rudmaš. Meseca marca 1850 je obnovil mesečnik s spremenjenim nazivom "Jadranski Slavjan", nekakšen poskus prve slovenske revije v zvezkih po 3 pole. Tudi ta list je v prvi vrsti prinašal članke društvenih članov in članke, ki so obravnavali aktualna vprašanja tržaških Slovencev. Dopisnikov in sodelavcev ni bilo veliko, zato je urednik Rudmaš tarnal in obenem vzpodbujal društvene člane, da bi med njimi sodeloval "vsak, ki le nekoliko perorabiti ve" (Jadranski Slavjan, 1850, 74).

Za razliko od "Slavjanskega rodoljuba" je ta list prinašal slovenske in hrvaške prispevke brez prevodov, obravnaval pa je politična, šolska, domoznanska, medicinska in leposlovna vprašanja, včasih pa je priobčil tudi kakšno pesem. Najmarljivejši dopisniki so bili Simon Rudmaš, Ivan Macun in tržaški prost in zgodovinar Mihael Verne. Hrvaške članke so v največji meri prispevali German Angelič, predsednik društva, dr. Stojković, zdravnik Ferdo Šporer in pesnik Ilija Gromović - Srimac (Priatelj, 1955, 201).

Že v 1. številki lista je Ivan Blažir² objavil nekakšno programsko "Odperto pismo" in v njem poudaril predvsem naslednje:

"Da naj se posameznim deželam vesoljne Avstrije da več oblasti in samostojnosti, da bi materni jezik v slovanskih deželah imel vse pravice, ki jih ima nemški v nemških, italijanski v italijanskih itd., in da se Avstrija odreče Nemski zvezci" (Jadranski Slavjan, 1850, 6).

V članku objavljenem v "Giornale del Lloyd" z naslovom "Ali imajo pozitivni zakoni v slovenskih deželah in občinah resnično veljavo," avtor poudarja nujnost in koristnost izdajanja zakonov in drugih predpisov v narodnih jezikih. To še posebej velja za Slovence, ki se zaradi nepoznavanja zakonov veliko tožarijo. Severni Slovani in Italijani, navaja Blažir, so lahko spoznavali zakone v svojem jeziku, le za Slovence se ni nihče zanimal.³

V mesecu oktobru 1848 se je Blažir približal zmernejši frakciji italijanske liberalne stranke in v listu "Osservatore Triestino" sprožil idejo o ustanovitvi pravne fakultete v Trstu. Pred očmi je imel predvsem praktične razloge zlasti za Slovence iz Tržaškega, ki naj bi v zadnjem letu študija imeli katedro kazenskega prava v slovenskem jeziku. Po njegovem Slovenci ne bi hoteli imeti take katedre v italijanskem, ne v nemškem jeziku.

2 Tržaški Slovenec Ivan Blažir je bil leta 1848 zaposlen pri policijski upravi v Trstu; italijanska historiografija ga ima za začetnika politične aktivnosti tržaških Slovencev, obenem pa tudi za proavstrijsko usmerjenega konzervativca. Kljub nekaterim njegovim dvomnim dejanjem in izjavam v časopisu "Giornale del Lloyd" gre pri Blažirju za prvi poskus nacionalne uveljavitve slovenskega elementa oziroma celo italijansko - slovenskega sporazuma proti germanizatorskim težnjam osrednje vlade (Granda, 1989, 27). (Schiffrer, 1978, 136); Priatelj Blažirja enači s takratnim začasnim blagajnikom društva Blažičem (Priatelj, 1955, 202).

3 V originalu se članek glasi "Haben die Positiven Gesetze in den slovenischen Provinzen und Gemeinden wirkliche Geltung?", Giornale del Lloyd, 24.8.1848; prim.: Granda (1989, 66), Schiffrer (1978, 136).

Polemika, ki jo je Blažir vodil s Kandlerjem ni imela nacionalnega obeležja, saj tudi liberalni časopisi, ki so pisali o vprašanju univerze, niso imeli polemičnih poudarkov nacionalnega značaja ter celo govorijo o katedri za kazensko pravo "v korist Slovencev, naših sosedov" (Kandler, 1848b). Še več, Kandlerjev program, ki so ga liberalci podprli v Mestni komisiji (Commissione Municipale), omenja tudi Blažirjevo ime ob imenih tistih italijanskih liberalcev, ki naj bi bili predvideni za predavatelje na pravni fakulteti, in sicer za predavatelja kazenskega prava v slovenskem jeziku.

Kljub pozitivnemu mnenju c. k. namestnika Salma, so vladni krogi ob podpori nemške stranke v Trstu zavrnili načrte o ustanovitvi univerze dokazujoč, da bi univerza postala središče za politično agitacijo (Schiffner, 1978, 139).

Blažir je, ne glede na svoja proavstrijska stališča pa tudi nasprotujoče si ideje, hotel že v letu 1848/49 doseči nacionalno uveljavitev slovenskega življa in se zoperstaviti italijanskemu "nacionalnemu pravu" na eni in germanizacijskemu pritisku osrednje vlade na drugi strani (Schiffner, 1978, 138).

S političnimi načeli, ki jih je objavil v "Jadranskem Slavjanu" ni niti javno niti prikrito polemiziral nobeden slovenski list. Obratno, vsi so ga hvalili in mu dajali podporo, ter ga označevali kot šibko "skromno rastlinico na oknu, odpirajočem Slovincem razgled v široki svet čeprav zelenečo zaenkrat še docela pod žarki dunajskega sonca" (Priatelj, 1955, 204).

Iz teh stališč in mnenj morda lahko sklepamo, da se je "Slavjansko društvo" v času bližajoče se vladne reakcije nekoliko dlje časa ukvarjalo s politiko kot ostala slovenska društva. Z ukinitvijo ustave in vzpostavitvijo absolutizma pa je moralo tudi tržaško društvo usahniti, medtem ko je njegovo glasilo utihnilo že meseca avgusta 1850 po odhodu Simona Rudmaša, ki je postal nadzornik ljudskih šol na Koroškem (Priatelj, 1955, 204).

V času ko se je nacionalno vprašanje monarhije vedno bolj zaostrovalo, je tržaško liberalno časopisje spreminjalo odnos do Slovanov, zlasti ko je pri njih zaznalo željo po lastnem nacionalnem preporedu in odpor do avstrijskega absolutizma. Prav gotovo je spremenjeni ton, ki ga je zaznali v liberalnem časopisju, pripisati Pacificu Valussiju⁴ oziroma njegovim stališčem in spisom, ki so bili objavljeni v "Giornale di Trieste". Prišlo je celo do izmenjave lista "Slavenski jug" za Valussijev list "Il Precursore", kjer so bili prevedeni članki demokratičnih slovenskih časopisov naperjenih proti ministru Schwarzenbergu. Skrajno republikansko krilo italijanske stranke v Trstu je lahko na Valussijevem pro-

gramu se poslednjič stkalo kratko "italijansko - slovansko idilo", ki naj bi bila naperjena proti Avstriji in je v svoj krog vključila tudi "Slavjansko društvo" v Trstu. Valussi, ki se je med italijanskimi republikanci bolj kot drugi ukvarjal s slovanskim vprašanjem, je v dogodkih na Hrvaškem ob koncu leta 1848 in v začetku 1849 videl "prvi temeljni kamen zgradbe, ki naj bi se nekega dne imenovala "Južna Slavija" (Schiffner, 1978, 157; De Castro, 1981, 28). Prva generacija italijanskih preporediteljev je torej do slovansko - italijanskega zaveznštva, osnovanega v Torinu 7. marca 1849, slavila mirno sožitje med obema narodoma, toda Valussi, ki se je zavedal problemov meja med obema narodoma v Julijski krajini, je predlagal, da bi nastala vmesna država, ki bi segala od Devina do Kotorja in bi služila za preprečevanje sporov med obema kompaktnima nacionalnima celotama (De Castro, 1981, 28).

ISTRSKI SLOVENCİ V REVOLUCIONARNEM LETU 1848 IN ODPOR PROTI ITALIJANSKIM NACIONALISTIČNIM PRETENZIJAM

Mnogo težavnejša je bila v tem obdobju borba za nacionalno in državnopravno pripadnost Istre. Tradicija Benetk je bila v njej še zelo živa, mesta niso bila po prebivalstvu tako mešana in neodvisna od prometa s severom kot Trst, istrski Slovenci in Hrvatje pa so predstavljali družbeno in gospodarsko podrejen sloj, ki še ni bil nacionalno osveščen.

Slovenski del Istre je bil pred letom 1848 etnično mnogo bolj čist od hrvaškega; z italijanskim prebivalstvom se je slovensko stikalo predvsem ob sami obali oziroma v Miljah, Kopru, Izoli in Piranu. V hrvaških predelih Istre je bilo etničnega mešanja mnogo več. Če izvzamemo obalna mesta od Umaga do Pulja, je prišlo do mešanja v notranjih predelih predvsem med spodnjo Dragonjo in spodnjo Mirno ter v obalnem pasu od Rovinja do Pulja (Grafenauer, 1993, 37).

Priliv slovenskega in hrvaškega kmečkega življa v mesta, odnosno v mestni kapitalistični krog ni znatneje ogrozil starega mestnega in nekoč kampanilističnega italijanizma. Dominiranje mestnih središč v političnem in gospodarskem življenju Istre je zelo značilno in pomembno ter v mnogočem kaže na specifične probleme te pokrajine.

Demografsko podoba Istre in narodnostne razmere pred letom 1848 v veliki meri ponazarja štetje prebivalstva leta 1846, znano kot Czoernigovo štetje. Bilo je prvo, ki je upoštevalo "materin jezik", medtem ko so kasneje kot kriterij uvedli "občevalni jezik". Czoernigova popisna anketa torej za leto 1846 ugotavlja, da je bilo v

4 P. Valussi, eden urednikov lista "La Favilla"; leta 1848 je za kratek čas vstopil v uredništvo vladnega lista "Osservatore Triestino" in v nacionalno gardo ter se zavzemal za svoj demokratični program in neodvisnost Trsta. Slovanski živelj je hotel spoprijateljiti z Italijo in pri tem Trst in Istro oblikovati kot nevtralno cono, v kateri bi vladalo sožitje med narodi. (Vivante, 1912, 56)

Istri 134.455 Hrvatov, 60.040 Italijanov in 31.995 Slovencev. Štetje leta 1846 je bilo torej ugodnejše za istrske Hrvate in Slovence kot vsa naslednja štetja, saj jih je bilo skupaj 72,99% priti 26,31% Italijanov. Ivan Cerer, urednik "Slavjanskega rodoljuba", je v dunajskem listu "Historisch - ethnographische Notizen" rezultate popisa iz leta 1846 ostro kritiziral in dokazoval, da je v Istri pravzaprav le 56.000 Italijanov, Slovanov pa 172.960 (Radetič, 1944, 33).

Postopno se je razlika med jezikovno in narodnostno zavestjo prebivalstva manjšala, skladno z uveljavljanjem in krepitevijo moderne nacionalne zavesti, gotovo pa je na istrskem polotoku šele 19. stoletje pomenilo čas ustalitve etnične meje, oprte na narodno zavest. Izraz etnične troedinosti se je uveljavil v spoznavanju etničnih meja posebej med Slovenci in Hrvati, medtem ko je bilo italijansko prebivalstvo bolj raztreseno po mestih s tradicionalno romanskim značajem ter v nekaterih nepovezanih delih podeželja z večjim deležem italijanskega prebivalstva (Darovec, 1992, 53).

Kot prvega, ki je pisal o slovensko - hrvaški narodnostni meji v Istri, naj navedemo Petra Kozlerja,⁵ po katerem je meja v glavnem tekla po dolini Dragonje proti gričem in vsem Topolovcem, Sočerga, med Rakitovcem in Zazidom, Jelovicami in Podgorjem, Golcem in Obrovom, Poljanami in Podgradom čez Pasjak in Jelšane, dokler se ne združi s kranjsko deželno mejo in gre s to vred čez Prezid do osivniške fare (Ostanek, 1991, 215; Grafenauer, 1993, 20).

Istra je sicer leta 1848 teritorialno z največjim delom ozemlja mejila na Kranjsko, toda gospodarsko je bila bolj vezana na Trst, zato so odnosi s Trstom tudi zagotavljali temelje za sprejemanje tržaške politične miselnosti ne glede na etnično pripadnost prebivalstva (Beuc, 1975, 6).

Po drugi strani slovensko nacionalno gibanje na Kranjskem leta 1848 v Istri še ni imelo ugodnih pogojev za širjenje. Vplivna sfera Bleiweisovih "Novic" je bila v sami Istri omejena na ozek krog bralcev in naročnikov. Večinoma je "Novice" brala duhovščina, pa kakšen učitelj in posestnik. Največje število naročnikov je bilo na območju koprškega okraja (Dolina, Plavje, Gabrovica) in Pirana (Kaštel), po en naročnik pa na območju pazinskega okraja in okraja Volosko (Kastav) (Beuc, 1975, 6).

Pokazalo se je, da se Slovenci zaradi stoletne razcepljenosti še niso čutili kot en narod in da je ideja "Zedinjene Slovenije" imela ob privržencih tudi številne nasprotnike. Tako je npr. J. V. Koseski, prvi predsednik

"Slavjanskega društva" v pismu dr. J. Bleiweisu napisal, "da se slovenska zahteva uresniči, toda v daljni bodočnosti ... inteligenca v Istri noče ničesar slišati o Kranjski, Trstu tudi ne, najbrže Gorica tudi ne ..." (Lončar, 1909, 156/157).

Prvi preizkus nacionalnih in političnih opredelitev so v Istri predstavljale volitve v frankfurtski parlament. Stari avstrijski del Istre je kot zastopnika predlagal Tržacana Pietra Kandlerja, ki pa je mandat odklonil, nekdanji beneški del Istre pa tako ni spadal v okvir Nemske zveze. Večina Slovencev v severni Istri se pod vplivom razpoloženja v drugih slovenskih in nekaterih slovenskih deželah teh volitev ni udeležila (Barbalič, 1948, 1-4; Milanović, 1967, 164).

Ob volitvah v dunajski parlament junija 1848, se je za razliko od Trsta v Istri razplamtela razprava, ali naj se jih Italijani sploh udeležijo, saj so hoteli z abstinenco dokazati, da ne želijo več živeti pod Avstrijo. Toda kasneje so odstopili od te taktike, ker bi s tem zanje nastala politična škoda, saj bi bili v parlamentu zastopani le Slovenci in Hrvatje. Le-ti pa leta 1848, kot rečeno, narodnostno še niso bili dovolj osveščeni, duhovščina pa je bila še brez pravih narodnih voditeljev, zato zahodno od Učke ob volitvah ni bilo slovenskega ali hrvaškega kandidata (Milanović, 1967, 162).

Pravico do volitev so imeli vsi polnoletni moški, vendar svojih zastopnikov niso volili neposredno, temveč le določeno število poverjenikov (fiduciarjev), ki so zatem v vsakem volilnem okraju izbrali po enega poslanca. Na volitvah 5. junija 1848 je v celoti glasovalo 44-46% volilcev. V pazinskem okraju je italijanski kandidat Carlo de Franceschi premagal avstrijskega kandidata Ludvika von Heuflerja, tirolskega Nemca, ki je računal na glasove kmečkega prebivalstva in se v tržaškem časopisju zavzemal za to, da Istra geografsko pripada "ilirskemu trikotniku", ne pa "italijanskemu škornju" ter da je po zgodovinski preteklosti, narodnosti in kulturi vse prej kot italijanska (Milanović, 1967, 162).

V koprskem okraju je zmagal poslanec Antonio Madonizza, v volilnem okraju Buje - Motovun - Buzet - Poreč je dobil večino Michele Fachinetti iz Vizinade, v okraju Krk - Cres - Lošinj - Labin - Pula pa je samo z enim glasom večine zmagal kandidat italijanske liberalne stranke Francesco Vidulich. Ker je bil njegov mandat nekaj časa sporen, je prišel na Dunaj nekoliko kasneje kot drugi istrski poslanci. Najslabše je šlo Italijanom v okraju Podgrad - Volosko - Belaj, kjer je bil izvoljen hrvaški kandidat Josip Vlah iz Kastva (Beuc, 1975, 28; Milanović, 1967, 163).

5 Peter Kozler, član društva Slovenija, ki je 20. aprila 1848 izdalo program Zedinjene Slovenije, se je že maja 1848 lotil sistematičnega zbiranja narodopisnega in statističnega gradiva za nov zemljevid slovenskega ozemlja, ki je izšel leta 1853 z imenom "Zemljevid slovenske dežele in pokrajin". Ob ostalih slovenskih deželah je zajel še vso Istro in velik del Kvarnerja z Reko in bližnjimi otoki. Že konec leta 1852 pa je sestavil opis narodnostne meje pod naslovom "Kratek slovenski zemljopis in pregled politične in pravosodne razdelitve Ilirskega kraljestva in štajerskega vojvodstva s pridanim slovenskim in nemškim imenikom mest, trgov, krajev itd.", Dunaj 1854; Peter Kozler in prvi zemljevid slovenskega ozemlja, Muzej Kočevje, 1996, 30/31.

Nizka volilna udeležba, ki je sicer nekoliko nihala od enega do drugega volilnega okraja je pokazala, da na volitvah ni hotela glasovati in sodelovati večina slovenskega in hrvaškega prebivalstva, ter da to prebivalstvo ni bilo privrženo kandidatom za dunajski parlament. Italijansko nacionalno gibanje v Istri je torej leta 1848 uživalo podporo le v krogih patricijata in izobraženstva, drugi družbeni sloji pa so ostali bolj ali manj lojalni Avstriji. Nosilci italijanskega nacionalnega gibanja v Istri so s svojim delovanjem v dunajskem parlamentu podpirali takratno nacionalno politiko buržoazije in pravice za nacionalno neodvisnost zamenjali z nacionalistično idejo do drugih narodov, to pa je bil še dodaten razlog, da je prišlo do globokega odpora istrskih Slovencev in Hrvatov do Italijanov, po drugi strani pa do lojalnosti dunajski vladi (Beuc, 1975, 31).

Glede državnopravne pripadnosti nekdanje beneške Istre so se pokazale prve tendence že ob volitvah v frankfurtski parlament, kjer so nekateri poslanci utemeljevali njeno vključitev v Nemško zvezo oziroma se zavzemali za to, da bi bilo potrebno energično nastopiti proti italijanskim aspiracijam do istrskega ozemlja. Julija 1848 je Celovčan dr. Unterrichter, ki je v parlamentu zastopal južnotirolski volilni okraj Bozen na parlamentarni seji uradno predlagal, da naj se nekdanja beneška Istra z bližnjimi otoki in okraj Tržič (Molfancone) združijo v nemško državo. V krajši utemeljitvi je prikazal teritorialne in nacionalne razmere v Istri. Opozoril je na nekaj mest, zlasti na Piran, Koper, Poreč, Pulj in druga v katerih živi pretežno italijansko prebivalstvo, v zaledju pa predvsem slovansko. Podobna stališča je imel tudi Fredrich von Raumer, poročevalec "Odbora za mednarodno pravo frankfurtskega parlamenta" (Granda, 1989, 66-75). V polemiko, ki se je ob stališčih treh italijanskih poslancev v dunajskem parlamentu sprožila v nemškem časopisju, se je kasneje vključil komisar pazinske kresije Ludvik von Heuffler. Zavedal se je, da sklicevanje na italijanstvo Istre ni uperjeno le proti Frankfurtu, temveč tudi proti Avstriji. Njegov opis istrskih razmer so ocenili kot odlično zavrnitev italijanskih aspiracij, iz obširnega prikaza Istre pa je tudi razvidno, kako dobro je sloj avstrijskih birokratov poznal nacionalne razmere dežel v katerih je služboval (prim. Granda, 1989, 70; Strčić, 1994, 83-91).

Proti nemškim tendencam je odločno nastopil najprej Michele Fachinetti, protestno izjavo pa sta ravno tako podpisala poslanca A. Madonizza in C. De Franceschi. V tej izjavi so poudarili, da je Istra italijanska po jeziku, običajih, zgodovini, veri, kulturni dediščini in geografskem položaju in da Slovani, naseljeni po vaseh "želijo sami postati Italijani, ker jih cenijo in jih imajo radi" (De Franceschi, 1926, 245). Poudarili so tudi, da se bodo raje odrekli koristim, ki bi jih imeli od Nemške zveze, kot pa da bi spravljali v nevarnost svojo italijansko narodnost. Po Fachinettijevem nagovoru so se proti priključitvi k Nemški zvezi izrekle tudi nekatere

občine v zahodni Istri. Ob polemikah, ki so se v tedanjem časopisju sprožile med italijansko in nemško strujo je vsebolj prihajalo do izraza dejstvo, da se spopadata nemški in italijanski nacionalizem, v katerem so bili Slovani le sredstvo medsebojnih obračunavanj (Granda, 1989, 66-75).

Istrski italijanski poslanci so še nadalje vztrajali na italijanstvu Istre, v parlamentu pa so se hoteli okrepiti še z dalmatinskimi zastopniki ter oblikovati poseben poslanski klub, vendar niso uspeli. Višek njihovih prizadevanj je sledil 30. avgusta 1848, ko so od Ministrstva za notranje zadeve zahtevali, da uradno prizna celotno Istro, razen okraja Podgrad, za italijansko pokrajino in da se v njej v upravi in šolah namesto nemškega uvede izključno italijanski jezik. Tako so italijanski poslanci na Dunaju pričeli s politično borbo proti priznanju slovenskega in hrvaškega jezika v Istri, oziroma za priznanje Istre kot italijanske pokrajine.

V svojih stališčih do državnopravne pripadnosti Istre pa istrski poslanci niso bili enotni. Fachinettijevo zavzemanje, da bi se Benečiji priključila le nekdanja beneška Istra brez Pazinske grofije, Liburnije in Kvarnerskih otokov, pri Madonizzi in De Franceschiju ni našel podpora. Fachinetti je realno ocenil, da bi se temu po eni strani protivili Dalmatinci po drugi strani pa Nemci, saj so imeli srednjo in vzhodno Istro za del Nemške zveze (Milanović, 1967, 167).

Po medsebojnem sporu se je Fachinetti odrekel svojemu poslanskemu mandatu in se vrnil v Istro, Madonizzi in De Franceschiju pa se je na Dunaju pridružil F. Vidulich, ker mu je bil medtem potrjen poslanski mandat. Kljub svojemu oportunističnemu so bili italijanski poslanci na Dunaju osvojeni, saj so bili označeni kot iredentisti in nasprotniki Avstrije. Po eni strani jih je zavračal tudi Kandlerjev krog v Trstu, saj ni odobral njihovih političnih idej, ki jih tudi ni hotel objavljati v svojem listu, ravno tako pa je v Pazinu proti njim nastopal politični komisar Ludvik von Heuffler, ki je podpiral istrske Hrvate (Salata, 1929, 51; Granda, 1989, 70).

Za razliko od italijanskih je hrvaški poslanec Josip Vlah v parlamentu deloval povsem samostojno, ker se od samega začetka ni strinjal s političnimi idejami in aktivnostjo italijanskih poslancev. V parlamentu se jim sicer ni upiral, ko pa so vložili interpelacijo, da vlada v Istri zahodno od Učke proglasi italijanski jezik kot službeni in s tem Istro proglasi za italijansko pokrajino, je tudi sam pričel z akcijo, da se Istra vzhodno od Učke priključi Reki oziroma Hrvaški (Rojnić, 1949, 101).

Po oktobrski vstaji na Dunaju, madžarskem porazu in ponovni osvojitvi Dunaja, je cesar parlament prestavil v Kromeriz, kjer se je prvo zasedanje pričelo 15. novembra 1848. Trije italijanski poslanci so doživeli težko razočaranje, saj je njihov predlog, da se v Istri v upravi in šolah prizna izključno italijanski jezik, zavrnil minister za notranje zadeve Franz Stadion. Zahtevo je zavrnil z obrazložitvijo, da je v Istri italijanska na-

rodnost v manjšini in se je pri tem očitno skliceval na rezultate Czoernigovega štetja iz leta 1846. Obenem se je zavedal, da bi porušil ravnovesje in nacionalno enakopravnost, če bi vlada istrskim Slovanom, ki so tvorili večino prebivalstva, vsilila italijanski jezik kot edini uradni jezik. Z ministrsko odredbo, da se morajo oblasti v Istri v stikih z italijanskim prebivalstvom posluževati samo italijanščine, je bila v bistvu povsem zadovoljena pravica italijanske narodnosti. Za njene koristi in pravice je bilo po Stadionovem mnenju povsem vseeno kakšen jezik bodo oblasti uporabljale v medsebojnih odnosih oziroma v odnosih s slovanskim prebivalstvom (De Franceschi, 1926, 257; Milanović, 1967, 168).

Kljub pravičnemu Stadionovemu odgovoru so se italijanski poslanci čutili prizadete, zato so v parlamentu vložili protest in hoteli s tem doseči, da bi se pri izdelavi nove ustave upoštevalo italijanstvo Istre. Pri tem so jih podpirali le dalmatinski italijanski poslanci (avtonomaši), ki so v parlamentu ravno tako vložili interpelacijo proti imenovanju generala F. Jelačića za upravitelja Dalmacije. Obenem so se Madonizza, De Franceschi in Vidulich obrnili na svoje volilce oziroma nekatere občinske svete v Istri, da jim pomagajo pri obrambi njihovih "narodnih pravic". Madonizza je posebej pozval občinski svet v Kopru, ki mu je načeloval Francesco Combi, naj poskrbi, da bi tudi druge istrske občine izvedle nekakšen plebiscit v podporo italijanstva Istre (Pahor, 1965, 277).

Glede na negativno tržaško javno mnenje, ki ga je zastopal "Osservatore Triestino" in relativno skromen uspeh v istrskih občinah, je F. Combi v poročilu o svojem delu Madonizzi svetoval, naj bi kot zastopnik sestavil in predložil Ministrstvu za notranje zadeve preliminarno pritožbo ali peticijo, kjer naj bi bila poudarjena "velika razlika med različnimi slovanskimi dialekti, ki so v rabi na podeželju in pa dejstvom, da je po vseh uradih v rabi italijanski jezik". Kot večinski jezik naj torej prikaže italijanščino, s katero "revni istrski jeziki" ne morejo tekmovati. F. Combi se je zatekel tudi k formulaciji, da se za ugotavljanje večine v mešanem etničnem okolju Istre ne more upoštevati številna moč, pač pa "teža" neke etnične skupnosti. Po njegovem je na tej tehtnici "teža na italijanski strani, pa ne toliko zaradi etnografskih, zgodovinskih in geografskih dejstev, temveč zaradi čistosti italijanskega knjižnega jezika, ki je edini lahko tudi uradni jezik v Istri" (Pahor, 1965, 277-296).

Podeželsko prebivalstvo koprskega okraja se seveda ni strinjalo z načeli italijanskih nacionalistov, da bi se zahodna Istra vrnila pod Benetke, tudi v upravnem pogledu ne. Kot nedvoumen izraz njihove politične volje se kaže pisna pritožba, ki so jo kmetje fara Osp, Loka, Kubed in Tinjan vložili pri dunajskem parlamentu proti poslancu Antoniu Madonizzi. Vsebina pritožbe, prevedena iz nemščine se glasi:

Visoki državni zbor!

Prebivalci sosesk v farah Osp, Loka, Kubed in Tinjan, vse v okraju Koper istrske kresije, kjer živi 5122 duš, je zvedelo, da se poslanec doktor Madonizza na vse načine prizadeva poitalijančiti vse Slovane v omenjenem koprskem okraju in so zato prisiljeni visokemu državnemu zboru predati naslednjo izjavo:

1. Poslanec Madonizza ni mož po naši volji in to iz edinega razloga, ker ne uživa našega zaupanja.
2. Slovani koprskega okraja niso krivi, da jih pri visokem državnem zboru zastopa laški poslanec, temveč je tako zato, ker so volitve našega poslanca potekale hitro in v italijanskem jeziku, za volilne može pa so bili izbrani samo taki, ki so znali nekaj italijansko in smo bili tako Slovani mačehovsko zastopani.
3. Slovanski jezik, katoliška vera, ki smo ju prejeli od očetov, nam bosta vedno tako dragi in sveti kot naše življenje, ki smo ga vedno pripravljene dati za našega cesarja. Če bodo tudi nas, nekdanje Benečane oborožili, slovesno izjavljamo, da bo pri nas za goljufivo sladko govorjenje Benetk ravno tako malo simpatij kot za njihove republikanske nazore.
4. Šolska mladina je deležna slovanskega pouka - dobrot, za katero se zahvaljujemo njegovim ekselenci sedanjemu ministru gospodu grafu Stadionu - ali naj ta dobrota traja tako kratek čas?
5. Ko je preteklo leto v Kopru in nekaterih drugih nekdanjih beneških obalnih mestih - dejstva bi morala biti visokemu državnemu zboru dobro znana - v številnih glavah rojilo protiaustrijsko, smo bili mi Slovani kljub vsem prišepetavanjem neomajno trdni v naši resnični zvestobi Avstriji in njeni vladarski hiši. Vse oblasti, tako duhovne kot svetne morejo in morajo, če bo potrebno, to potrditi. Zaslužijo zato Slovani neupoštevanje?
6. V času lanske regrutacije nam je bilo zlobno svetovano, da vojaške obveznike zadržimo doma. Toda oni so voljno sledili klicu vesti in zakonu in šli na nabor. Ali lahko podobno ugotovi in navede za svoje Koprčane tudi poslanec Madonizza?
7. Ustava, ki jo je vsem narodom monarhije milostno podelilo njegovo veličanstvo Ferdinand Dobri, zagotavlja brez dvoma tudi nam slovanski jezik in nam dovoljuje, da vztrajamo na tem, da bodo v prihodnje tudi v uradih uradovali slovansko.
8. Končno prosimo v najgloblji ponižnosti visoki državni zbor, naj naklonjeno pretehta navedena dejstva, nam zagotovi naš slovanski jezik v vseh uradih in nas zaradi naših stalnih povezav z mestom Trst pusti združene s tržaškim gubernijem (HHStA, OR, 131).

Osp, 24. januarja 1849

Pritožba je kmalu postala predmet spora in uradnega protesta, ki ga je 18. februarja 1849 sprožil koprski podestat Francesco Combi pri tržaško - koprskem škofu Bartolomeju Legatu. Uporno dejanje je namreč pripisal župnikom iz Ospa, Loke in Kubeda, kar lahko povzamemo iz njegovega pisma imenovanemu škofu: "... gospod poslanec Madonizza nekemu vašemu someščanu v pismu omenja protest nekaterih kmetov iz Ospa, Loke, Kubeda in Tinjana, ki so ga naslovili na parlament. Bilo bi vredno graje že to, da se omenjeni kmetje niso omejili le na to, da so zaslužnemu poslancu izrekli nezaupnico, temveč so si drznili celo izreči obtožbo na račun komisije, ki je predsedovala volilni skupščini ter s tem poleg poslanca osramotili tudi celotno mesto Koper.

Nerazsodnost kmetov, ki so se podpisali pod sramoten dopis, bi morda lahko še razumeli, ni pa opravičila za tiste, ki so se postavili na čelo tega gibanja ter podpihovali in usmerjali njihove neizkušene korake. Vse obsodbe je vredno, da blatijo častivrednega poslanca, namesto da bi negovali slogo, mir in krščansko usmiljenje ter prenehali z nesoglasji, separatizmom in razkoli v narodnostno mešani pokrajini, kakršna je Istra."

V nadaljevanju koprski župan poudarja, da so za ta dejanja odgovorni nekateri župniki, med njimi v prvi vrsti oni iz podobčin Osp, Loka in Kubed ter neposredno pravi: "že pred časom smo zvedeli, da so z zlobnimi nameni hujskali kmete in jim vsiljevali prepričanje, da sta poslanec in občina zavračala njihovo nacionalno pripadnost, mi pa smo si dejansko prizadevali, da bi jih v bratskem objemu strnili okrog nas. V želji, da bi jim omogočili lepšo prihodnost, smo jih hoteli pridobiti za to, da bi se istočasno učili slovenskega in italijanskega jezika. To bi bilo za njih vsekakor koristno, saj bi uporabljali prvi in obvladali drugi jezik, čeprav bi v javnih in privatnih zadevah ter razpravah o državljskih pravicah prav gotovo zahtevali poznavanje italijanskega jezika. Na žalost je znano, da so navedeni duhovniki, ki so izkoriščali dani položaj, sejali nezaupanje in protivljenje italijanski strani, kar je privedlo ne le do medsebojnega nasprotovanja, temveč tudi do sovražnosti med obema narodoma v pokrajini."

Ob koncu pisma je F. Combi tržaško-koprškega škofa pozval, naj sprejme energične in učinkovite ukrepe, da bi omenjene duhovnike odvrnil od sovražnih dejanj in pobud do koprškega meščanstva s katerim naj bi okoliško kmečko prebivalstvo doslej živelo v najboljši slogi in spoštovanju. Škof naj bi kaznoval zlasti župnike Klemenčiča, Schelemitterja (Železnikarja) in Skourja (Skociirja), ki so s svojimi podpisi na pritožbi kot priče dokazali, da so poglavitni pobudniki obžalovanja vrednih dejanj (PAK, Občina Koper, 12, 157).

Pritožba proti Madonizzi in polom koprške note, s katero je F. Combi hotel glede jezika, šol in narodnosti dokazati italijanski značaj pokrajine je pokazala, da so bile slovenske vasi v koprski okolici leta 1848/49 v

določeni meri narodnostno že prebujene (Pahor, 1965, 280).

Nacionalna in jezikovna spojitve z Italijo, ki so si jo zamislili istrski iredentisti, torej ni bila možna, razlogi pa niso bili le politične temveč tudi gospodarske narave. Istra je bila namreč največji del viškov njene agrarne proizvodnje. Njegov gospodarski vzpon je pomenil tudi vzpon tistega dela produktivnega prebivalstva Istre, ki je svoje tržne viške prodajalo v Trst. Takšni ekonomski odnosi s Trstom so tudi zagotavljali osnovo za sprejemanje tržaške politične miselnosti ne glede na etnično pripadnost prebivalstva (Beuc, 1975, 6).

Z razpustom parlamenta v Kromerizu 9. marca 1849 in vrnitvijo istrskih poslancev, se njihova prizadevanja za italijanski značaj Istre niso prenehala. Posebno jih je vznemirjalo dejstvo, da je avstrijska vlada še vedno kolebala glede dokončne upravne pripadnosti Istre. V tem času se je zaradi nacionalnih antagonizmov na istrskih tleh v določenih krogih pojavil tudi predlog o spojitvi Istre s Kranjsko, ki bi se na ta način razširila do morja. Proti nameri, da se Istra združi z Goriško ali Kranjsko, je posebna delagacija okrajev Pazin, Koper, Piran, Buje, Motovun, Buzet, Poreč, Rovinj, Vodnjan, Labin in Pulj s poreško - puljskim škofom Antonijem Peteanijem na čelu odpotovala v Olomouc in maja 1849 cesarju Francu Jožefu predala spomenico, v kateri ga obvešča, da bi združitev s Kranjsko za Istro pomenila propad. Delegacija je za Istro zahtevala lasten deželni zbor in centralne urade, ki bi neposredno kontaktirali z vlado in ministri. Cesar je odgovoril, da bo spomenico preučil, vendar bo odločil v skladu z ustavnimi načeli. Dne 30. julija 1849 so zastopniki istrskih občinskih svetov cesarju predložili novo spomenico, v kateri so vztrajali, da se Istra ne priključi h Kranjski (Benussi, 1923, 76; Milanović, 1967, 176/77).

O tem vprašanju se je v članku "Nova kronka deželica" razpisal tudi "Slavjanski rodoljub", ki je po listu "Osservatore Triestino" povzel sporočilo, da namestavajo Istrani k cesarju poslati odposlanstvo s prošnjo, da bi Istra kot kronka dežela ne bila priključena h Kranjski ali Goriški, temveč da bi bila priznana kot samostojna kronovina ali pa združena s Trstom. "Vkolikor pa bo Trst s svojim okrožjem samostojna kronka dežela", navaja list, "bomo pa zna biti, veselje dočakali, de bo tudi Istrija samostalna kronka deželica, cesarskiga namestnika (Statthalterja) v sredi dežele (morda v Giminu ali v San Vincenti) imevši. Kaj bodo pa tisti Slovenci, ki niso bili nikoli Istrani - temveč le po sili k istrski okrajni kresiji pritegnjeni - Slovenci podgrajskega kantona - dolinske, kastavske in rakavske (Rakovaške) nadžupnije, storili? ali se bodo raje pridružili Istranom ali pa Kranjski deželi, kateri so od nekdanj pripadali, ali pa bodo morda tudi prosili za samostojno kronsko deželico", zaključuje "Slavjanski rodoljub" (Slavjanski rodoljub, 1849, 12).

Istra je tako še nadalje ostala pod politično upravo c. k. namestništva v Trstu in je tvorila okrožni kapitanat s sedežem v Pazinu, razdeljena pa je bila na šest okrajnih kapitanatov z več okrajnimi izpostavami (Stulli, 1984, 24).

Kljub temu, da se večina zahtev italijanskih nacionalističnih sil v Istri leta 1848/49 ni izpolnila, so istrski poslanci, zlasti A. Madonizza s svojo vztrajnostjo in strategijo na Dunaju le dosegli, da so si vse oblasti v Istri, državne in cerkvene, dopisovale tako s posamezniki kot z ustanovami le v italijanskem jeziku, obenem pa je Madonizza tudi dosegel, da so se tudi zapisniki in predlogi v parlamentu prevajali v italijanščino. S tem je bil slovenskemu in hrvaškemu jeziku v Istri že sredi 19. stoletja zadan kar precejšen udarec (Milanović, 1967, 170).

Josip Godina-Verdelski v svojem delu "Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice" pravi, "da je nam Slovincem revolucija 1848 prinesla zastran naše narodnosti sploh malo dobrega, ker so Italijani, ki so imeli večino v tukajšnjem deželnem zboru, tudi poslej zatirali Slovence kot poprej",⁶ vzrok pa je avtor videl tudi v narodni mlačnosti in nemarnosti.

Celotna borba in prepir o državnopravni pripadnosti Istre ter o njenem etničnem jezikovnem značaju sta torej pokazala, da je že v letu 1848/49 tu prišlo do ostre nacionalne diferenciacije in narodne borbe, v kateri opazamo prototipe kasnejših političnih grupacij in strank oziroma političnih programov, ki so v drugi polovici 19. stoletja privedli do širših nacionalnih in političnih antagonizmov.

THE YEAR 1848 AND THE PROCESS OF THE NATIONAL AWARENESS FORMATION IN THE SLOVENES OF ISTRA AND TRIESTE

Salvator ŽITKO

Regional Museum Koper, SI-6000 Koper, Kidričeva 19

SUMMARY

In 1848/49, the process of the national awareness formation in the Slovenes of Trieste was taking place mainly within the framework of the so-called "Slavjansko društvo" (Slav Society), which included, apart from the Trieste Slovenes, the members of other Slav ethnic groups as well. The Society was implementing its programme predominantly through the journals "Slavjanski rodoljub" (The Slav Patriot) and "Jadranski Slavjan" (The Adriatic Slav). Particular significant within this framework were the activities by Ivan Blažir, who in his endeavours to found a Faculty of Law in Trieste, as well as with his public appearances and journalistic activities already showed some clear tendencies for the Slovene population to become nationally recognised. The aspirations for the national renaissance and the strong opposition to the Austrian absolutism shown by the Slav circles during 1848/49 in Trieste led the Republican wing of the Italian Republican Party to a short "Slav-Italian symbiosis" and the tendencies to include the "Slavjansko društvo" into its circle.

In 1848/49, the struggle for the national and territorial allegiance of Istra was fought mainly during the fierce encounters between the Italian and German nationalisms. The differences between linguistic and national awareness diminished only gradually, and it was certainly only the mid-nineteenth century that actually meant a period of certain stabilisation of the ethnic border between the Slav and the Croat population which, however, did not yet reach the state of national awareness, which was clearly demonstrated during the parliamentary elections in June 1848 (which were eventually won by the candidates of the Italian liberal movement). It was only the explicit tendencies towards Italianisation of Istra (which the Italian delegates attempted to achieve in Vienna parliament) that met with the opposition of the government, i.e. Minister F. Stadion, as well as with the opposition of the rural population in the Koper district during the plebiscitary actions for the support of Italian Istra, which indicates a gradual rise of awareness by the Slav population and its allegiance to Austria.

Key words: constitution, national allegiance, Trieste, Istra, nationalism, language, societies, Slavjansko društvo

6 J. Godina-Verdelski, Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice, Trst, 1872, 246.

VIRI IN LITERATURA

- HHSIA, OR** - Dunaj, Osterreichischer Reichstag, fasc. 131; prevod objavljen v članku Granda, 1989, 74.
- PAK** - Pokrajinski arhiv Koper, Občina Koper, akt št. 12, dopis št. 157.
- Apih, E. (1953)**: Gli studi sugli avvenimenti del 1848 a Trieste, v: Problemi del Risorgimento Triestino, II.
- Apih, E. (1958)**: La società triestina tra il 1815 ed il 1848, v: Italia del Risorgimento e mondo danubiano - balcanico, Udine.
- Barbalič, F. (1948)**: Prvi parlamentarni izbori u Istri 1848 godine, Historijski zbornik, I (1948), 1-4.
- Benussi, B. (1923)**: Pola nelle sue istituzioni municipali dal 1797 al 1918, AMSI, 25 (Parenzo), 3-260.
- Beuc, I. (1975)**: Istarske študije i osnovni nacionalni problemi istarskih Hrvata i Slovenaca u drugoj polovini XIX i početkom XX stoljeća, Zagreb, 3-12.
- Darovec, D. (1992)**: Pregled zgodovine Istre. Knjižnica Annales I, Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Primorske novice, 53.
- De Castro, D. (1981)**: La questione di Trieste, I, Trst, 23-26.
- De Franceschi, C. (1926)**: Memorie autobiografiche, Trst, 214-215.
- Godina, J. - Verdelski (1872)**: Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice, Trst, 246.
- Grafenauer, B. (1993)**: Miti o "Istri" in resnica istrskega polotoka, Acta Histriae I., Koper - Milje, 9-46.
- Granda, S. (1989)**: Prepir o nacionalni in državnopravni pripadnosti Istre v revolucionarnem letu 1848/49, v: Kronika "iz zgodovine Primorske", 1-2, 37, Ljubljana, 66-75.
- Jadranski Slavjan**, 1850, 6, 76.
- Kandler, P. (1848a)**: L'Istria, n. 16, 21. 3. 1848, 61-62.
- Kandler, P. (1848b)**: Sulla Facoltà politico legale proposta dal signor Blazir per Trieste. L'Istria, n. 62, 21. 10. 1848, 245/46.
- Kramar, J. (1991)**: Narodna prebujna istrskih Slovencev, Koper, 16-26.
- Lončar, D. (1909)**: Dr. Janez Bleiweis in njegova doba, Bleiweisov zbornik, Ljubljana, 156-157.
- Melik, V. (1978)**: Revolucionarno leto 1848, Slovenci v predmarčni dobi in revoluciji 1848, Ljubljana, 43-48.
- Milanović, B. (1967)**: Hrvaški narodni preporod u Istri, I, Pazin, 157-165.
- Novak, V. - Zwitter, F. (1945)**: Oko Trsta, Beograd, 258-265.
- Ostaneč, F. (1991)**: Slovensko - hrvatska jezikovna meja v Istri, Annales I, Koper, 215-216.
- Osservatore Triestino**, 14. 12. 1848.
- Peter Kozler** in prvi zemljevid slovenskega ozemlja, Muzej Kočevje, 1996, 30-31.
- Pahor, M. (1965)**: Koprška nota iz leta 1849 ali prvi poskus namere italijanizacije Istre, ZČ, 19-20 (Zwitterjev zbornik), Ljubljana, 277-296.
- Prijatelj, I. (1955)**: Slovenska kulturnopolitična in slovenska zgodovina 1848-1895, I, Ljubljana, 127-204.
- Radetić, E. (1944)**: Istra pod Italijanom, Zagreb, 33.
- Rojnić, M. (1949)**: Nacionalno pitanje u Istri 1848/49, Historijski zbornik, 1-4, II, Zagreb, 101.
- Salata, F. (1929)**: A Carlo De Franceschi dedicandogli Pisino publico busto bronzeo, Parenzo, 51.
- Schiffner, C. (1978)**: Le origini dell'irredentismo triestino (1813-1860), v: Civiltà del Risorgimento 9, Verona, 136-157.
- Slavjanski rodoljub**, 2, 1849.
- Strčić, P. (1994)**: Prilog povjesti 1848/49 u Istri, Vjesnik istarskog arhiva, zv. 2-3, Pazin, 83-91.
- Stulli, B. (1984)**: Istarko okružje 1825-1860, Pazin - Rijeka, 20-26.
- Vivante, A. (1912)**: Irredentismo adriatico. Contributo alla discussione sui rapporti austroitaliani, Firenze, 25-54.